

Internalizarea tradiționalismului de gen în adolescență: covariate ale atitudinii față de egalitatea de gen la elevii din clasele VIII-XII

Adrian Hatos

Universitatea din Oradea

Abstract: *Gender traditionalism is one of the cultural traits of contemporary Romania which is one of the most patriarchal European societies. How is this cultural framework produced and reproduced in time is a major question for any attempt at promoting gender equality. My research investigates the covariates of attitudes regarding gender equality of 2.485 teenage students enrolled in high schools in Oradea surveyed in 2007. The results show that gender traditionalism correlates strongly with gender itself, religious membership, socioeconomic status and educational achievement. The most interesting results is that multivariate analyzes, including path modeling, show that socialization into gender traditionalism of offspring from lower social strata is a complex phenomenon where mothers' educational status and intervening variables – religious membership or academic achievement – play important roles.*

Keywords: gender traditionalism, adolescence, socialization, attitudinal structures, structural equation

Cuvinte-cheie: tradiționalism de gen, adolescență, socializare, structuri atitudinale, ecuații structurale

Introducere

România este, în mod evident, una dintre țările din Uniunea Europeană în care patriarhatul este încă o formă predominantă de organizare în viața comunității. Pasti și Miroiu vorbesc despre inegalitatea de gen, uzând de o evidentă licență, ca fiind ultima inegalitate în România (Pasti și Miroiu, 2003). Într-o descriere mai nuanțată, Dascăl reflectă supraponderarea patriarhului tradițional cu patriarhul modern și cu egalitarismul în sfera publică (2005, 108). Comparațiile internaționale ale anchetelor de valori plează în mod

constant România printre națiunile cele mai puțin dispuse să ofere oportunități egale femeilor și bărbaților (Voicu, 2007).

Stereotipurile de gen, cum sunt denumite aceste atitudini în jargon psiho-sociologic, își au originea, într-o proporție importantă, în diferențele reale dintre genuri (Iluț, 2006). Rămâne îngrijorătoare, totuși, componenta de arbitrar cultural din diversele distincții operate la nivelul simțului comun între bărbați și femei. Comportamentele și practicile patriarhale sunt susținute, în mod evident, de atitudini corespunzătoare însușite în variatele forme și etape ale socializării. Chiar școala

joacă, potrivit lui Arenas, Rus și Rus (2005, 4) un rol crucial în transmiterea stereotipurilor de gen, inclusiv prin mecanisme de agendă ascunsă depistabile, de pildă, în conținutul manualelor (Grünberg, 1996). În studiul dedicat educației civice din 1999 al IEA¹, adolescenții din România au înregistrat unul dintre cele mai scăzute scoruri de acceptare a egalității de gen din cele 29 de țări participante, fiind urmași doar de cei din Bulgaria și Lituania (Torney-Purta, Lehmann, Oswald și Schulz, 2001). Coroborate cu diverse resorturi instituționale, inclusiv cu o mass-media care produce și reproduce intens șabloanele misogine și patriarhale, aceste rezultate ale învățării sociale creează o societate în care femeile sunt discriminate pe multiple planuri.

Obiectiv și model teoretic

Cum ajung bărbații și femeile să-și însușească prescripțiile și așteptările de rol corespunzătoare celor două genuri? Studiul nostru își propune să contribuie la înțelegerea construcției reprezentărilor în relațiile dintre adolescenți.

Aprecierea echității distribuției autorității între bărbați și femei reflectă o anumită cultură a relațiilor de gen. Cultura patriarhală sau tradițională alocă bărbatului o poziție dominantă, tradusă în aprecierea diferențiată, în dezavantajul femeilor, a competențelor și a importanței sociale a celor două categorii de gen, concepție încă foarte răspândită chiar și în societățile cele mai moderne (Brownson și Gilbert, 2002 ; Paterna și Martínez, 2006). Această percepție diferențiată se atenuează în cadrul concepțiilor moderne care au, printre principiile fundamentale, egalitatea de gen. Astfel, a căuta corelatele intoleranței față de egalitatea de gen înseamnă, în bună măsură, identificarea factorilor asociați tradiționalismului.

Genul însuși trebuie să fie unul dintre predictorii importanți ai atitudinilor referitoare la relațiile dintre genuri. Concepția asupra sexului este parte a percepției rolului de gen

pe care îl internalizează băieții ca urmare a diferitelor influențe socializatoare, indiferent de poziția în stratificarea socială. Această ipoteză este susținută de rezultate anterioare obținute la nivel internațional (Pettersson, 2003). Diferențe semnificative între băieți și fete au fost înregistrate, de altfel, la toate cele 28 de națiuni participante la studiul IEA despre educația civică (Kerr, Lines, Blenkinshop și Schlagen, 2002).

Tradiționalismul moral este, precum bine se cunoaște, corelativ apartenenței religioase, iar anumite denominațiuni – cele neoprotestante în cazul României – promovează o atitudine conservatoare privind relațiile de gen. Studiile nord-americane au arătat în mod sistematic o legătură între apartenența la grupuri religioase fundamentaliste și atitudinile conservatoare față de relațiile de gen (Thornton, Alwin și Camburn, 1983 ; Brinkerhoff și MacKie, 1984 ; Hoffmann și Miller, 1997). Nancy Nason-Clark (2004), arată că religia fundamentalistă idealizează femeia ca mamă și soție martiră, destinată să conducă gospodăria, dar care stă departe de viața publică. Derivându-și ideologia de gen din nostalgia față de familia și comunitatea rurală americană a secolului al XIX-lea, secte protestante precum cea a bapțiștilor sau pentecostalilor, atingând o extremă în cazul Martorilor lui Yehova, promovează o moralitate sexuală strictă, o organizare familială patriarhală și o atitudine general negativă față de întreruperea sarcinii. Din acest motiv considerăm apartenența la cultele neoprotestante un determinant important al atitudinilor de gen.

Tradiționalismul priorității masculine ar trebui să fie asociat cu apartenența la categorii socioeconomice deprivatate. Dincolo de factorii culturali, sintetizați în apelul la opoziția modernitate vs tradiționalism, poziția în stratificarea socială generează atitudini față de raporturile dintre genuri prin mecanisme interacționale. În familiile din categoriile sociale inferioare predomină o distribuție ierarhică, autoritară a statusurilor, iar procesele, interacțiunile de zi cu zi nu fac altceva decât să transmită sau să întărească proeminența

rolului masculin (Bernstein, 1975). Comparațiile internaționale recente arată că adolescenții din țările mai sărace au atitudini de gen mai tradiționale decât cei din țările dezvoltate (Gibbons și Stiles, 2004). Folosind datele IEA, Pettersson arată că acceptarea egalității de gen este sporită de indicele statusului socioeconomic al familiei de proveniență (Pettersson, 2003).

În ceea ce privește transmiterea intra- și inter-generațională a ideologiei de gen, rezultatele sunt mai nuanțate. Studiul longitudinal al lui Thornton, Alwin și Camburn (1983) a subliniat impactul semnificativ al mamei, ale căror atitudini și experiențe influențează concepțiile copiilor, spre deosebire de caracteristicile similare ale taților care au, din acest punct de vedere, o însemnătate mult mai mică. În mod similar, studiul lui Smith (1985) a arătat că bărbații ale căror soții sunt active pe piața muncii, care au atitudini semnificativ mai feministe decât cele inactive exprimă, la rândul lor, o concepție mai liberală față de poziția femeilor în societate. Astfel de rezultate sugerează că poziția socio-economică a femeii, în cazul nostru a mamei, poate avea un efect mai accentuat asupra atitudinilor adolescenților decât caracteristicile taților.

Statusul socioeconomic este indicat cel mai bine de capitalul educațional și de poziția ocupațională a părinților. Ne așteptăm ca adolescenții care provin din familii cu capital educațional scăzut sau cei care aparțin unor familii în care părinții au ocupații cu status inferior să manifeste atitudini sexiste. Alături de efectele interacțiunilor din cadrul familiei pot fi invocate alte contexte cu efect socializator pentru transferul ideologiei de gen în cadrul unei categorii de status. Un astfel de rezultat îl au și interacțiunile din cadrul grupurilor de prieteni. Acestea sunt segregate pe criterii de gen și, în cazul bărbaților cel puțin, sunt ierarhizate, printre altele, și pe criterii care sunt în convergență cu o viziune pe care am denumit-o sexistă asupra relațiilor dintre băieți și fete. Efect de întărire al atitudinilor sexiste îl are și

cultura populară (care exacerbează diferențierea rolurilor dintre genuri, stereotipează viziunile despre bărbați și despre femei).

Un alt indicator așteptat al tradiționalismului este mediul de rezidență. În România este aproape un truism aserțiunea că populația din mediul rural este mai conservatoare din punct de vedere atitudinal decât cea din mediul urban. Prin urmare, este posibil ca elevii care provin din rural să aibă atitudini sistematic mai intolerante față de egalitatea de gen decât cei care provin din orașe. Pe de altă parte, dacă practicarea modelului de relație dintre genuri, transpus la nivelul micro-sociologic al interacțiunilor familiale este eficient în determinarea atitudinilor față de relațiile de gen, este plauzibilă ipoteza că structura familiei, mai exact absența unuia dintre părinți să afecteze în mod semnificativ variabila atitudine față de relațiile de gen. Având în vedere că în familiile în care lipsește unul sau chiar ambii părinți este mai puțin probabilă desfășurarea unor interacțiuni cu efect de transmitere a unor prescripții ale rolului de gen, de asemenea, ne putem aștepta ca în familiile cu structură ne-intactă atitudinile să fie semnificativ diferite. Puținele studii internaționale pe această temă (vezi de exemplu cercetarea publicată de Kiecolt și Acock în 1988) au arătat că efectul structurii familiei asupra ideologiilor de gen este selectiv, neputându-se vorbi despre un mecanism causal simplu în acest domeniu.

Important este, la acest capitol, să delcăm efectele pe termen scurt de cele pe termen lung. Absența unuia dintre părinți poate fi definitivă, poate fi temporară, sau doar recentă. Avem mai mulți indicatori ai situației de absență temporară sau recentă a părinților: divorț survenit în ultimul an, migrație pentru muncă a unuia sau altuia dintre părinți. Vom încerca să evaluăm impactul acestor variabile asupra atitudinilor privind relațiile de gen în contrast cu efectele generale ale absenței mamei, respectiv a tatălui.

De vreme ce asociem poziția față de raporturile dintre genuri poziției pe axa

tradiționalism-modernitate, putem atribui o parte a variației variabilei independente și unei sofisticări cognitive sau absenței/prezenței constrângerilor cognitive, dincolo de influența capitalurilor educaționale ale familiei de proveniență. Teoretizări similare fac legătura dintre conservatorismul/modernitatea morală și structuri atitudinale mai mult sau mai puțin complexe sau cu distincția mai veche, din psihologia socială, dintre persoanele cu gândire deschisă și cele cu gândire închisă, dogmatică (vezi Stets și Leik, 1993). Aceste propoziții capătă susținere în studiul lui Pettersson (2003) unde covariate ale rezultatelor școlare (dar și ale statusului socioeconomic) precum expunerea la buletine de știri și climatul din clasă au reieșit a fi în relație pozitivă cu acceptarea participării femeilor la viața publică. Dacă admitem că potențialul cognitiv al persoanei se reflectă într-o oarecare măsură în rezultatele la învățătură sau în tipul de instituție de învățământ pe care îl urmează, este plauzibil să presupunem că toate aceste variabile influențează în mod

semnificativ atitudinile față de egalitatea dintre femei și bărbați. Din același motiv, ne așteptăm ca unul dintre predictorii variației acestei variabile să fie vârsta: învățarea care se produce odată cu înaintarea în vârstă aduce o înțelegere mai complexă și mai autonomă a relațiilor sociale.

Date și metodă

Elaborarea unui model cauzal al atitudinii față de egalitatea de gen la adolescenții școlari a fost realizată pe setul de date culese în 2007 al cercetării „Adolescenți – viitori cetățeni. Studiu longitudinal al proceselor de excluziune socială la adolescenții școlari”. Am beneficiat, astfel, de un eșantion aleatoriu de 2961 de elevi din clasele VIII-XII din liceele și grupurile școlare din Oradea. Rezultatele care urmează nu pot, prin urmare, să testeze efectele rezidenței rurale sau ale unor particularități regionale asupra variabilei pe care se concentrează analiza. Anchetă a inclus o baterie de itemi de măsurare a atitudinii

Tabelul 1. Distribuția răspunsurilor la itemii de toleranță (%)

		Total împotrivă	Mai degrabă împotrivă	Mai degrabă de acord	Total de acord	NS/NR
1.	Femeile ar trebui să candideze pentru funcții publice și să ia parte la guvernare așa cum o fac și bărbații	7,6	15,2	25,5	37,6	14,1
2.	Femeile ar trebui să aibă aceleași drepturi ca bărbații în toate privințele	3,1	8,8	24,2	54,3	9,6
3.	Femeile ar trebui să nu se implice în politică	30,4	24,6	17,0	13,7	14,3
4.	Atunci când sunt locuri de muncă puține, bărbații ar trebui să aibă mai multe drepturi la o slujbă decât femeile	28,2	26,4	16,8	12,1	16,4
5.	Bărbații și femeile ar trebui să primească un salariu egal atunci când au aceleași slujbe	4,1	7,1	19,6	57,2	12,0
6.	Bărbații sunt mai bine calificați decât femeile ca lideri politici	15,9	17,4	23,3	23,3	20,2

față de egalitatea de gen, preluate și adaptate din chestionarul IEA aplicat în ancheta din 1999 și denumit simplu, în raportul tehnic al anchetei IEA, atitudini față de femei (Schulz și Sibberns, 2004).

Analizele factoriale confirmatorii arată că itemii din listă se grupează după un singur factor pe care îl considerăm corespunzător atitudinilor față de drepturile femeilor. Singurele inconsistențe privesc poziționarea itemilor inversați. Pentru a conserva consistența scalei de atitudine față de drepturile femeilor, în comparație cu scala construită în studiul IEA, am renunțat la doi itemi, calculând totalul cu scorurile de la itemii 1, 3, 4 și 6, ultimele trei inversate. Scala astfel obținută are alpha mai mare de 0,7. Scorul de atitudine față de egalitatea de gen reprezintă variabila dependentă a studiului nostru. El are un minim de 4 și un maxim de 16. Cu cât scorul este mai mare cu atât este mai tolerant subiectul față de egalitatea dintre genuri.

În modelările succesive prin care am testat propozițiile teoretice am introdus următoarele variabile independente :

- Genul (dummy, 1 = bărbat)
- Vârsta (numeric)
- Mediul de proveniență (câte o variabilă dummy pentru proveniența din mediul rural sau dintr-un oraș mic)
- Indicatori ai statusului socioeconomic
 - Nivelul de instrucție al mamei (cu variabile dummy pentru studii inferioare liceului și, respectiv, studii superioare)
 - Nivelul de instrucție al tatălui (o variabilă dummy pentru deținerea unei diplome de studii superioare)
 - Ocupația mamei (câte o variabilă dummy pentru statut de muncitor și de casnic)
 - Scor de dotare materială a gospodăriei (numărul de obiecte de utilizare îndelungată deținute acasă dintr-o listă de 7)
 - Scor de dotare culturală a gospodăriei (numărul de itemi culturali deținuți acasă dintr-o listă de 3)
- Indicatori ai structurii familiei
 - Număr de frați și surori

- Variabile dummy pentru absența mamei sau a tatălui
- Variabile dummy pentru plecarea tatălui sau a mamei la muncă în străinătate
- Divorț al părinților în ultimul an
- Apartenența religioasă (dummy pentru neoprotestanți)
- Indicatori ai sofisticării cognitive
 - Media la învățătură în semestrul anterior
 - Tipul liceului la care este înscris elevul (dummy pentru liceu teoretic)

Propozițiile ipotetice din paginile anterioare au fost testate mai întâi cu ajutorul regresiei multiple liniare simple. Pornind de la rezultatele regresiei, am aprofundat testarea ipotezelor și construcția modelului causal folosind tehnica analizei *path*.

Rezultate

Atitudini vizavi de egalitatea de gen

Calculul scorului la scala atitudinii față de femei a fost făcut pe un subset de 2.488 de cazuri, în timp ce cazurile lipsă reprezintă un număr de 477. În timp ce scorul de atitudine față de egalitatea de gen are un minim de 4 și un maxim de 16, media pe cei 2.485 de adolescenți pentru care a fost calculat este de 11. Histograma relevă o abatere acceptabilă de la distribuția normală, nefiind necesară normalizarea variabilei.

Colectivitățile de elevi par a avea o oarecare omogenitate în ceea ce privește atitudinea elevilor față de egalitatea de gen. Testele ANOVA pe clase și pe școli relevă, în ambele cazuri, diferențe interspecifice semnificative. Acestea ar putea indica și oarecare distorsiuni generate de condițiile în care au fost aplicate chestionarele.

Caracterul grupat al datelor, precum și rezultatele testelor ANOVA indică posibila necesitate a folosirii regresiei multinivel pentru modelarea variației atitudinii față de egalitatea

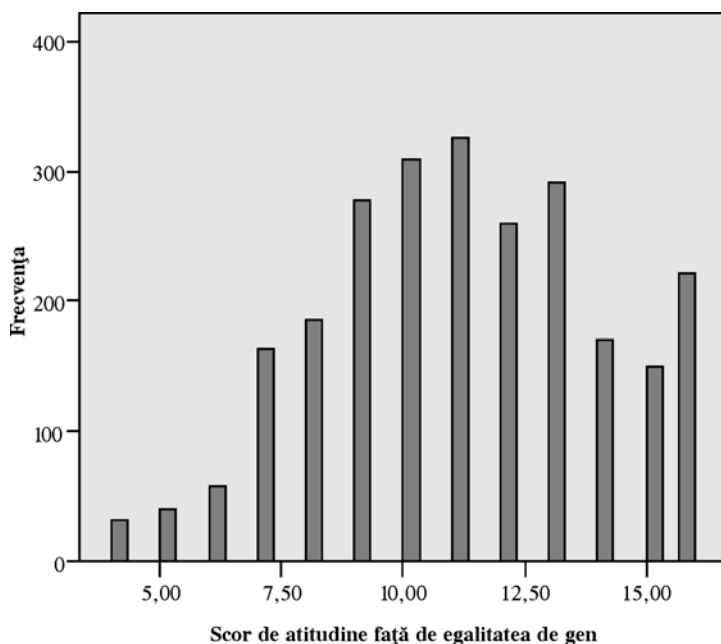


Figura 1. Histograma scorului de atitudine față de egalitatea de gen

de gen. Utilizarea acestui set de tehnici statistice a devenit, de altfel, aproape normativă în studiile educaționale. Pentru a judeca oportunitatea utilizării regresiei multinivel în acest caz a fost nevoie de evaluarea mai precisă a ponderii variației interspecifice în variația variabilei dependente. Aceasta am realizat-o, într-o primă etapă, calculând coeficienții de corelație inter-clasă (ICC) de la nivelul claselor de elevi și al școlilor pe baza unui model de regresie multinivel fără constrângeri. La nivelul claselor ICC rezultă a fi 0,048, iar la cel al școlilor chiar mai mic, de 0,045. Aceste valori sunt, într-adevăr, mai mici decât primul prag folosit, convențional, pentru a stabili necesitatea utilizării regresiei multinivel, de 0,05. Aplicând acest criteriu, utilizarea regresiei multinivel pentru datele noastre nu este necesară.

Întrucât ICC este apropiat de limită în cazul ambelor niveluri, am socotit util să aplicăm un criteriu suplimentar de decizie. Se recomandă utilizarea mărimii impactului designului de eșantionare prin clusterizare

asupra erorilor standard (Muthen și Satorra, 1995) prin folosirea unei formule mai vechi prezentate de Kish (1965) pentru a se evita situațiile în care parametri de regresie obișnuiți sunt raportați semnificativi datorită subevaluării varianței eșantionului. Atât la nivelul claselor de elevi, cât și la cel al școlilor, indicele impactului asupra varianței rezultă a fi mai mic decât pragul convențional de 2. Mărimile precise sunt de 1,83, în cazul claselor de elevi și, respectiv, de 1,12, pentru școli.

Pe baza acestor criterii am decis că modelarea variației atitudinii față de egalitatea de gen prin regresie multinivel nu este necesară.

Modelarea ideologiei de gen

Modelul de regresie multiplă, expus în tabelul 2, permite câteva constatări interesante vizavi de generarea atitudinii față de egalitatea de gen.

Tabelul 2. Model de regresie al atitudinii față de egalitatea de gen ($R^2=0,25$)

	B	E.S.	Beta	t	Sig.
(Constanta)	8,305	1,057		7,85	0,000
Nivelul de instrucție al mamei (studii superioare = 1)	0,431	0,159	0,063	2,71	0,007
Nivelul de instrucție al mamei (nivel inferior liceului = 1)	-0,441	0,252	-0,040	-1,74	0,081
Apartenența religioasă (neoprotestant = 1)	-0,528	0,225	-0,057	-2,34	0,019
Câți frați și surori ai ?	-0,188	0,059	-0,078	-3,18	0,001
Gen (bărbat = 1)	-2,488	0,139	-0,426	-17,93	0,000
Vârsta (în ani împliniți)	0,105	0,043	0,055	2,44	0,014
Care a fost media ta la învățătură în semestrul anterior ?	0,300	0,081	0,091	3,68	0,000
Tipul școlii (liceu teoretic = 1)	0,348	0,143	0,060	2,43	0,015
Tatăl plecat la muncă în străinătate în ultimul an	-0,432	0,207	-0,047	-2,08	0,037
Variabile fără efect semnificativ ($p < 0,01$)					
Ocupația tatălui (muncitor = 1)					
Ocupația mamei (casnică = 1)					
Scor de dotare culturală a gospodăriei					
Nivelul de instrucție al tatălui (studii superioare = 1)					
Scor de dotare materială a gospodăriei					
Ocupația mamei (pensionară, șomeră, casnică, agricultoare = 1)					
Mediul de proveniență (oraș mic = 1)					
Mediul de proveniență (sat = 1)					
Mama absentă					
Mama plecată la muncă în ultimul an					
Părinții au divorțat în ultimul an					
Tatăl absent					

Cel mai important determinant al atitudinilor de gen este însuși genul. Acesta dă seama de aproximativ 15% din variația atitudinilor de gen². Bărații au scoruri de toleranță față de egalitatea de gen cu aproape o jumătate de abatere standard mai mică decât fetele, indiferent de valorile celorlalte variabile, efectul nestandardizat fiind de aproximativ două puncte și jumătate pe scala variabilei dependente. Efectul deosebit de puternic al genului atestă faptul că băieții,

indiferent de contextul socioeconomic luat în considerare, însușesc atitudini puternic sexiste prin comparație cu fetele. Putem vorbi cu destul temei despre o cultură *macho*, care transcede toate limitele sociale și care îi face pe băieții ostili la o egalizare a șanselor sociale a femeilor și băraților.

Statusul socioeconomic al familiei are un impact semnificativ asupra atitudinilor de gen doar prin capitalul educațional al mamei confirmând constatările studiilor anterioare

care au reliefat importanța statusului matern. Modelul indică faptul că, cu cât mamele sunt mai educate, cu atât adolescenții au o mai mare probabilitate de a însuși ideologia modernă a egalității de gen. Statistic, acest efect este, însă, discutabil, având în vedere mărimea importantă a testului de semnificație (0,08), iar clarificarea rolului nivelului de instrucție al mamei solicită analize aprofundate. Statusul ocupațional al părinților, în schimb, sau capitalul economic al familiei de proveniență nu influențează atitudinile luate în considerare.

Lucrările care au constatat impactul statusului social al mamelor asupra atitudinilor copiilor l-au atribuit atitudinilor mai accentuate „feministe” pe care femeile cu poziții de status înalte tind să le dețină și să le exprime. Suplimentez această interpretare cu ipoteza că cu cât femeile sunt mai educate cu atât sunt mai capabile să negocieze o distribuție mai echitabilă a raporturilor de autoritate în familie și să creeze, pentru copiii lor, contextul însușirii unei concepții egalitariste privind relațiile dintre genuri. Datelor pe care le avem le lipsesc variabilele prin care această ipoteză să poată fi testată.

Faptul că numărul de frați corelează negativ cu acceptarea egalității de gen sugerează din nou importanța rolurilor din familie, dacă acceptăm că numărul mare de copii este corelat cu un status precar al femeii, nu doar pe piața muncii, dar și în familie, atâta vreme cât întreținerea unei familii numeroase presupune acceptarea dependenței de bărbat sau de familia extinsă. Cert este că cei crescuți în familii cu mulți copii tind să exprime atitudini patriarhale referitor la relațiile dintre femei și bărbați.

Așa cum ne-am așteptat, apartenența la o biserică neoprotestantă constituie un predictor al unor credințe conservatoare chiar după controlul după indicatorii de status. Mecanismul causal nu este, însă, pe atât de clar weberian precum ar părea la o privire superficială. Puternica legătură dintre măsurile statusului socioeconomic și apartenența la cultele neoprotestante pot face ca variabila religie să fie doar un mediator. Metodologii mai robuste (ecuații structurale și, eventual,

studiul longitudinal) pot aduce clarificări în această chestiune.

Variabilele care măsoară structura familiei și eventualele ei defecțiuni au față de ideologia de gen un comportament care confirmă studii anterioare în care efectul a fost neconcludent. În timp ce majoritatea indicatorilor absenței temporare sau de lungă durată a unuia sau aluia dintre părinți nu au efect semnificativ, plecarea la muncă în străinătate a tatălui pe parcursul anului anterior produce o scădere slabă a scorului de toleranță față de egalitatea dintre genuri. Aceasta nu face decât să sugereze, pe de o parte, că absența oricărui părinte nu influențează atitudinile de gen și, pe de altă parte, că plecarea la muncă în străinătate a taților se produce cu mai mare probabilitate în familiile patriarhale, în care se aplică o perspectivă tradițională despre relațiile dintre femei și bărbați. Chiar și acest efect semnificativ poate denota doar medierea unei relații de causalitate, având în vedere că migrația internațională pentru muncă este mai probabilă în familiile cu un status socioeconomic scăzut (Pong și Ju, 2000 ; Toth și Toth, 2007). Pe de altă parte, rezultatele susțin teza că impactul defecțiunii structurale a familiei trebuie tratat în funcție de situația specifică, consecințele divorțului, ale decesului sau ale absenței temporare fiind, probabil, diferite, mai ales că aceste situații se produc în contexte diferite din punctul de vedere al resurselor familiei.

Ipoteza tradiționalismului asociat rezidenței rurale sau provincialismului este contrazisă de datele pe care le avem. În condiții sociale și economice egale, adolescenții din orașele mici sau din sate au aceleași concepții despre genuri ca și cei din Oradea. Dar și aici putem suspecta un efect de selecție – opțiunea pentru urmarea cursurilor la una dintre școlile din Oradea poate fi și un indicator al modernismului și al mobilității sociale ascendente, măcar ca aspirație, fie că luăm în considerare aspirațiile părinților, fie răspunsul acestora la aspirațiile socioprofesionale ale copiilor lor.

Ipoteza efectului absenței constrângerilor cognitive se confirmă, pe de altă parte, în

modelul de regresie. Atât rezultatele la învățatură, cât și tipul școlii la care este înscris elevul au efect pozitiv asupra scorului de atitudine față de egalitatea de gen. Elevii cu medii mai bune și cei din liceele teoretice au scoruri semnificativ mai bune de acceptare a egalității dintre femei și bărbați. Obținând aceste rezultate după controlul măsurilor statutului socioeconomic și ale capitalurilor educaționale și culturale din familiile de proveniență – covariate ale realizărilor școlare –, putem spune că acceptarea egalității dintre bărbați și femei presupune o oarecare sofisticare cognitivă, necesară depășirii prejudecăților sexiste și perspectivei patriarhale dominante în cultura tradițională.

Discuții

Analizele din acest capitol au câteva limite care trebuie luate în evidență. Numărul mare de valori lipsă poate stârni îndoieli cu privire la anumite probleme de selecție (cum ar fi selecția nealeatorie după variabila dependentă – *sampling on the dependent variable*) și, în consecință, la parametri din modelul de regresie. O simplă regresie logistică a valorilor lipsă în funcție de indicatorii statutului socioeconomic, vârstei, genului, structurii familiei, apartenenței religioase și al sofisticării cognitive arată că probabilitatea de a nu răspunde la întrebările de atitudine față de drepturile femeilor este sporită în cazul băieților, al celor al căror tată este absent, al neoprotectaților și este scăzută, în schimb, de o dotare materială mai bună a gospodăriei, de plecarea la muncă, în străinătate, a mamei, de vârstă, de rezultatele la învățatură și de situația de a fi elev la un liceu teoretic. O parte din predictorii se regăsesc și în modelul atitudinilor față de drepturile femeilor, astfel încât putem presupune, în varianta cea mai optimistă, că, la nivelul comunităților, distribuția atitudinilor față de femei este în realitate mai negativă, mare parte dintre cei care nu au răspuns la itemii corespunzători fiind din categoria celor care manifestă atitudini tradiționale. Pe de altă parte, anumite

ipoteze nu pot fi testate datorită caracterului restrictiv al eșantionului. Lipsa unui subeșantion rural împiedică, de exemplu, evaluarea impactului mediului de rezidență asupra atitudinilor față de egalitatea de gen.

O altă limită privește identificarea relațiilor de cauzalitate. În măsura în care a fost posibil, am evitat introducerea în modelare a unor variabile care să fie în relație de endogenitate cu variabila dependentă. Astfel, din model lipsesc indicatorii ai atitudinilor sociale, ai comportamentului participativ, ai ajustării psiho-sociologice, ai relaționării cu cei din aceeași generație, care ar putea explica, probabil, o parte din varianta neacoperită a atitudinii față de egalitatea de gen. Modelele *path* și analizele pe serii longitudinale ar putea rezolva o parte din aceste limite ale studiului meu.

Model *path* al atitudinii față de egalitatea de gen

Rezultatele regresiei liniare obișnuite lasă să se vadă câțiva determinanți fundamentali ai atitudinii față de egalitatea de gen la adolescenții școlari din Oradea: genul, apartenența religioasă, sofisticarea cognitivă, statutul mamei în familia de proveniență și, mai puțin clar, statutul socioeconomic al familiei de proveniență. Așa cum am menționat mai sus, sensul relațiilor de cauzalitate nu este, însă, întotdeauna clar, motiv pentru care am modelat variația variabilei dependente prin procedura de analiză *path*, tehnică de analiză care va ajuta și la lămurirea impactului indicatorului nivelului de instrucție al mamei.

Modelarea a fost realizată folosind un set limitat de variabile – cele pe care se concentrează analizele din acest articol, cele cu efect evident și cele al căror impact necesită investigații suplimentare. Obiectivul modelării este unul convențional, acela al obținerii unei măsurii cât mai bune a adecvării modelului la date (*fit*).

La final, neclaritatea privind efectul nivelului de instrucție al mamei s-a menținut, acesta având, în modelul final, parametrul cu testul de semnificație cel mai mic. Pentru

a decide cu privire la oportunitatea menținerii parametrului influenței prin deținerea unei diplome superioare de către mamă asupra atitudinii față de egalitatea de gen am comparat modelul din tabelul de mai jos cu un model similar din care am eliminat parametrul în discuție.

Întrucât excluderea efectului nivelului de instrucție al mamei produce o sporire semnificativă a testului chi-pătrat ($CMIN=5,05$, $p=0,025$, $gl=1$), concluzionăm că menținerea sa în model este necesară și, prin urmare, că statusul socioeconomic al familiei

de proveniență are un impact semnificativ asupra ideologiei de gen a adolescentului, independent de influența altor variabile.

Pe lângă limpezirea relației variabilei dependente cu nivelul de instrucție al mamei, rezultatele analizei *path* le repetă, în mare, pe cele ale modelului de regresie simplă din paginile anterioare.

Înregistrăm, astfel, un efect consistent al nivelului de instrucție al mamei: deținerea de către acestea a unei diplome de studii superioare face mai favorabilă atitudinea față de egalitatea de gen. Acest parametru poate

Tabelul 3. Parametrii modelului path

			Parametru	S.E.	t	P
Liceu teoretic	←	Bărbat	-0,130	0,018	-7,340	***
Liceu teoretic	←	Mama are studii superioare	0,245	0,021	11,641	***
Liceu teoretic	←	Vârsta	0,036	0,006	6,362	***
Liceu teoretic	←	e3	0,482	0,006	76,881	***
Media sem. anterior	←	Mama are studii superioare	0,290	0,041	7,131	***
Media sem. anterior	←	e2	0,810	0,012	68,253	***
Media sem. anterior	←	Bărbat	-0,463	0,034	-13,656	***
Media sem. anterior	←	Liceu teoretic	0,410	0,035	11,864	***
Neoprotestant	←	Mama are studii superioare	-0,085	0,013	-6,420	***
Neoprotestant	←	e4	0,302	0,004	76,942	***
Atit. față de egalitatea de gen	←	Bărbat	-2,241	0,110	-20,359	***
Atit. față de egalitatea de gen	←	e1	2,587	0,037	70,329	***
Atit. față de egalitatea de gen	←	Vârsta	0,103	0,033	3,094	0,002
Atit. față de egalitatea de gen	←	Neoprotestant	-0,846	0,172	-4,914	***
Atit. față de egalitatea de gen	←	Liceu teoretic	0,463	0,112	4,150	***
Atit. față de egalitatea de gen	←	Media sem. anterior	0,303	0,071	4,260	***
Atit. față de egalitatea de gen	←	Mama are studii superioare	0,285	0,129	2,216	0,027

fi un indiciu al specificului de clasă al ideologiei de gen confirmând ipoteza inițială a unui nivel mai ridicat de patriarhalism în rândul categoriilor cu status socioeconomic redus. Se cuvine reiterată, totuși, interpretarea propusă pe baza modelului de regresie: în timp ce efectul poziției sociale a familiei se manifestă în cea mai mare parte mediat – prin impactul apartenenței religioase, al rezultatelor școlare sau al carierei educaționale (care au toate covariate în funcție de poziția în stratificarea socială) – efectul nivelului de instrucție a mamei subliniază impactul poziției relative a femeilor în familie asupra socializării ideologice a descendenților.

Diferențele dramatice dintre fete și băieți în ceea ce privește egalitatea de gen indică, dincolo de posibile erori, o puternică fractură culturală care afectează percepțiile de rol pentru cele două categorii de gen și care, la rândul lor, îi predispun pe băieți și, ulterior, pe bărbați să se manifeste ca o puternică forță conservatoare în calea proceselor de egalizare a șanselor sociale ale femeilor și

ale bărbaților. Comparațiile dintre băieți și fete atestă că putem vorbi despre două structuri normative diferite referitoare la distribuția autorității între bărbați și femei, una conservatoare, patriarhală, specifică bărbaților și una mai egalitaristă, a femeilor.

Apartenența religioasă și sofisticarea cognitivă au efectele prezise în modelul teoretic și confirmate de analiza de regresie multiplă. Acceptarea egalității dintre genuri este mai scăzută la adolescenții care aparțin sectelor neoprotestante, dincolo de impactul nivelului statusului socioeconomic al familiei, și la cei care au rezultate mai proaste la învățătură ori sunt înscriși la alte categorii de școli decât liceele teoretice. Faptul că vârsta are un efect pozitiv semnificativ asupra variabilei dependente susține interpretarea că acceptarea egalității dintre genuri solicită o oarecare eliberare de constrângeri cognitive.

Tolerarea egalității dintre genuri pare a fi, în mare măsură, o problemă de procesare a informației, condiționată de: 1) anumite coduri culturale însușite a) în procesul de

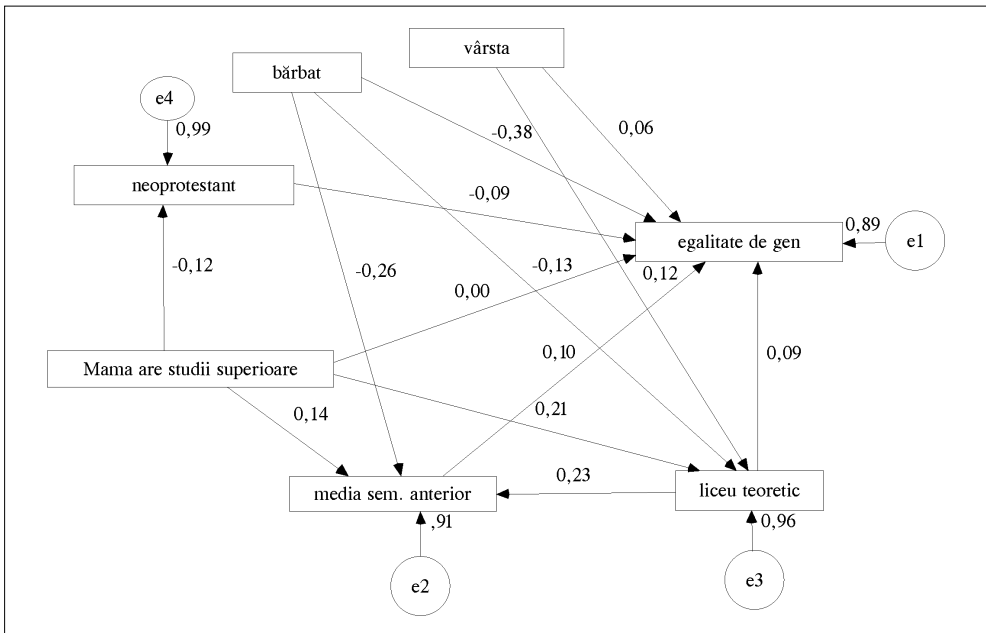


Figura 2. Model path al atitudinii față de egalitatea de gen (CFI=0,967; RMSEA=0,042; coeficienți standardizați)

învățare a rolurilor de gen și b) în cadrul anumitor colectivități cu subculturi specifice, cu perspective idiosincratice asupra relațiilor dintre sexe ; și de 2) capacitatea de a accepta premise contrare concepției dominante, situație ce presupune o oarecare sofisticare cognitivă.

Concluzii

Articolul de față a urmărit să identifice factorii care explică variația atitudinii adolescenților școlari din Oradea față de egalitatea dintre femei și bărbați. Tema este cu deosebire importantă în România unde, potrivit puținelor statistici comparative internaționale, predomină o ideologie de gen puternic tradițională, conservatoare și patriarhală. Analizele multivariate aplicate unui eșantion aleatoriu reprezentativ de elevi din clasele VIII-XII din Oradea arată că atitudinea față de egalitatea în drepturi dintre femei și bărbați are o determinare complexă.

Cel mai important factor poate fi identificat din diferența foarte mare de atitudine dintre băieți și fete care, depășind orice diferență socioeconomică, devine mărturie a unei culturi patriarhale generalizate. Aceasta este transmisă, prin diverse mecanisme de socializare, în mod precumpănitor băieților. Diferența puternică dintre băieți și fete în raportarea față de egalitatea de gen atestă dificultăți potențiale mari în orice încercare de promovare a unei culturi a egalității de gen, atât datorită universalității ideologiei patriarhale de care vorbim, dar și datorită opoziției, de așteptat, a bărbaților, deținătorii principalelor poziții în structura pozițională a societății românești.

Statusul socioeconomic explică, de asemenea, atitudinile mai mult sau mai puțin tradiționale ale tinerilor orădeni prin două mecanisme distincte. Atitudinea pozitivă față de egalitatea dintre genuri este susținută în mod direct de statusul înalt al mamei, măsurat prin deținerea unei diplome de studii superioare. Femeile din această categorie au atitudini mai egalitariste privind pozițiile

sociale relative ale femeilor și bărbaților, atitudini pe care le transmit mai departe descendenților. În plus, diploma de studii superioare conferă femeilor poziții mai bune în diversele contexte interacționale în care se produce, printre altele, însușirea de către descendenți a unei anumite perspective privind distribuția rolurilor între genuri. Rezultatul reliefează importanța exemplor pentru învățarea socială și, în același timp, arată că o cale pentru deschiderea ideologică față de egalitatea de gen a românilor constă în sporirea oportunităților sociale pentru femei, pentru alterarea în sens pozitiv a pozițiilor socio-ocupaționale ale acestora.

Într-o măsură mult mai mare însă, efectul poziției sociale a familiei de proveniență se produce mediat de alte variabile, ceea ce reflectă diversitatea proceselor socializatoare prin care se constituie universul atitudinal, procese care sunt, totuși, influențate de resursele economice, culturale și educaționale ale familiei. Căile prin care adolescenții din familiile cu status socioeconomic inferior ajung să manifeste atitudini de gen mai patriarhale pot fi :

- Prin apartenența la o mișcare religioasă neoprotestantă, cunoscută atât prin statusul socioeconomic, mediul mai precar al membrilor decât cel al majorității, cât și prin conservatorismul moral.
- Prin trasee școlare mai puțin reușite, indicate de rezultate școlare mai slabe sau de tipul de școli pe care le urmează, care produc niveluri mai scăzute de sofisticare cognitivă, atât datorită resurselor educaționale mai slabe, cât și datorită efectului de întărire a contextelor de socializare secundară pe care școala îl reprezintă.

Ambele mecanisme de transmitere a ideologiei de gen cu specific de clasă subliniază caracterul complex al proceselor prin care are loc transmiterea intergenerațională a unui anumit sistem atitudinal.

În fine, atitudinea față de egalitatea de gen depinde, conform analizelor făcute, în mod direct de gradul de sofisticare/deschidere cognitivă a adolescenților. Cei mai în vârstă, cei cu rezultate școlare mai bune

sau cei care urmează un traseu școlar academic sunt deschiși să accepte ca femeile să dețină poziții sociale similare cu cele ale bărbaților.

Anumite ipoteze sugerate în secțiunea teoretică a articolului nu au fost, totuși, susținute de date. Astfel, caracterul intact al familiei nu pare a influența variabila dependentă, ceea ce arată că impactul interacțiunilor din familie asupra atitudinilor privind relațiile dintre genuri necesită o tratare nuanțată. Statusul socioeconomic al familiei nu are un efect concludent direct, ci este mediat prin oportunitățile pe care acesta le generează pentru diverse situații și contexte de însușire și reproducere a atitudinilor specifice față de femei. Datele din acest studiu sugerează, astfel, că tradiționalismul de gen nu se reproduce intergenerațional în mod simplu, ci doar în anumite contexte care au semnificație de clasă.

Modelările de mai sus lasă o mare parte (între 90% și 75%) din variația variabilei dependente neexplicată. Sunt în mod clar probleme în specificarea modelelor statistice. Studiul longitudinal poate lămurii, în viitor, relația dintre variabila dependentă și alte măsuri psihosociologice pe care, din motive de prudență metodologică, nu le-am introdus în analiză.

Note

1. IEA – International Association for the Evaluation of Educational Achievement.
2. Calculat prin diferența dintre R^2 cu gen și R^2 fără gen în model.

Bibliografie

- Arenas, M.B., Rus, C., Rus, A. (2005) *Depășirea stereotipurilor de gen prin educație*. Timișoara: Institutul Intercultural.
- Bernstein, B.B. (1975) *Class, Codes, and Control: Theoretical Studies Towards a Sociology of Language*. New York: Schocken Books. xiv, 266.
- Brinkerhoff, M.B., MacKie, M.M. (1984) Religious denominations' impact upon gender attitudes: Some methodological implications. *Review of Religious Research*, 25, 4, 365-378.
- Brownson, C., Gilbert, L.A. (2002) The development of the discourses about fathers' inventory: Measuring fathers' perceptions of their exposure to discourses. *Psychology of Men and Masculinity*, 3, 2, 85-96.
- Dascăl, R. (2005) *Gender Studies in Romania: between Subversiveness and Conservatism*. Paper presented at the Gender Equality in Higher Education: Miscellanea: Third European Conference, 13-16 aprilie 2003, Genova.
- Gibbons, J.L., Stiles, D.A. (2004) *The Thoughts of Youth: An International Perspective on Adolescents' Ideal Persons*. Greenwich: Information Age Publishing.
- Grünberg, L. (1996) *Stereotipuri de gen în educație: cazul unor manuale de ciclu primar*.
- Hoffmann, J.P., Miller, A.S. (1997) Social and political attitudes among religious groups: Convergence and divergence over time. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36, 1, 52-70.
- Iluț, P. (2006) Clarificări în problematica gender (Gen social). *Sociologie Românească*, IV, 3.
- Kerr, D., Lines, A., Blenkinshop, S., Schlagen, I. (2002) *England's Results from the IEA International Citizenship Education Study: What Citizenship and Education Mean to 14 Year Olds*: National Foundation for Educational Research.
- Kiecolt, K.J., Acock A.C. (1988) The long-term effects of family structure on gender-role attitudes. *Journal of Marriage and the Family*, 50, 3, 709-717.
- Kish, L. (1965) *Survey sampling*. New York: Wiley.
- Muthen, B.O., Satorra, A. (1995) Complex sample data in structural equation modeling. *Sociological Methodology*, 25, 267-316.
- Nason-Clark, N. (2004) When terror strikes at home: The interface between religion and domestic violence. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 43, 3, 303-310.
- Pasti, V., Miroiu, M. (2003) *Ultima inegalitate: relațiile de gen în România*. Iași: Editura Polirom.
- Paterna, C., Martínez, C. (2006) Fathers and gender traditionalism: Perception of inequality and life roles. *The Spanish Journal of Psychology*, 9, 2, 171-181.
- Pettersson, T. (2003) Basic values and civic education. *A Comparative Analysis of Adolescent Orientations Towards Gender Equality and*

- Good Citizenship, World Values Survey*. Available online at: <http://www.worldvaluessurvey.org/library/latestpub.asp> (accessed 5 ianuarie 2005).
- Pong, S.L., Ju, D.B. (2000) The effects of change in family structure and income on dropping out of middle and high school. *Journal of Family Issues*, 21, 2, 147.
- Schulz, W., Sibberns, H. (2004) *IEA Civic Education Study Technical Report*. Amsterdam : IEA.
- Smith, T.W. (1985) Working wives and women's rights : The connection between the employment status of wives and the feminist attitudes of husbands. *Sex Roles* 12, 2, 501-508.
- Stets, J., Leik, R.K. (1993) Attitudes about abortion and varying attitude structures. *Social Science Research*, 22, 265-282.
- Thornton, A., Alwin, D.F., Camburn, D. (1983) Causes and consequences of sex-role attitudes and attitude change. *American Sociological Review*, 48, 2, 211-227.
- Torney-Purta, J., Lehmann, R., Oswald, H., Schulz, W. (2001) *Citizenship and Education in Twenty-Eight Countries : Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen*.
- Toth, A., Toth, G. (2007) *Efectele migrației : copiii rămași acasă*. București : Fundația Soros România.
- Voicu, B. (2007) Între tradiție și postmodernitate ? O dinamică a orientărilor de valoare în România : 1993-2005. În B. Voicu și M. Voicu (ed.), *Valorile românilor*. Iași : Editura Institutului European, 271-305.

Primit la redacție : iulie 2009